

УДК 37(091)(477)«19»:379.8

ІДЕЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛІТНЬОГО ДИТЯЧОГО МАЙДАНЧИКА У ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОРОБКУ К. ТОЛМАЧЕВСЬКОЇ І А. ГЕНДРИХІВСЬКОЇ (ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

Січкач А.Д., Потапенко Є.П.

Київський університет імені Б.Д. Грінченка

В статті розкрито особливості витоків і трансформації ідей організації і функціонування літнього дитячого майдану, як однієї із форм суспільного дошкільного виховання на початку ХХ століття. Висвітлено внесок українських педагогів К. Толмачевської і А. Гендрихівської у розробку мети, завдань організації, змістово-методичного забезпечення літнього дитячого майдану. З'ясовано вплив ідеологічних чинників на становлення суспільного дошкільного виховання в цілому і функціонування літніх дитячих майданів зокрема. Виокремлено та схарактеризовано продуктивні ідеї організації літнього дитячого майдану, з метою їх адаптації до умов сучасного освітнього простору.

Ключові слова: літній дитячий майданчик, літній дошкільний майдан, літній майданчик для ігор, сезонний тип дитячого садка, керівниця дитячого майдану.

Постановка проблеми. Реформування системи освіти в Україні, зокрема дошкільної, на основі гуманістичних і культурних пріоритетів посилюють інтерес педагогів до історико-педагогічної спадщини. Кінець ХІХ – перша третина ХХ століття характеризується становленням та розвитком в Україні різних типів установ суспільного дошкільного виховання. Вивчення та узагальнення теоретико-практичних здобутків педагогів минулого (К. Толмачевська, А. Гендрихівська), що працювали над проблемою створення моделей дитячого майдану, сприяє успішному вирішенню завдань реформування сучасного дошкільного виховання з урахуванням досвіду педагогів попередніх періодів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснений історико-педагогічний пошук показав, що окремі аспекти проблеми становлення та розвитку літніх дитячих майданчиків як різновиду дошкільних установ в Україні кінця ХІХ – першої третини ХХ століття презентовано в сучасних наукових історико-педагогічних розвідках, а саме: розвиток теоретико-практичних засад дошкільного виховання (А. Бубін, С. Попиченко); змістове наповнення педагогічного процесу в дитячих установах (О. Венгловська); створення нових типів дошкільних навчальних закладів як результат співпраці С. Русової й А. Животка (Ю. Калічак); організаційно-педагогічна діяльність К. Толмачевської (А. Січкач); місце дитячої гри в структурі педагогічного процесу дошкільної установи (Т. Філімонова).

Метою статті є дослідження творчого доробку К. Толмачевської та А. Гендрихівської з проблеми організації і змістово-методичного забезпечення функціонування літнього дитячого майданчика на українських теренах (перша третина ХХ століття).

Виклад основного матеріалу. Суспільне дошкільне виховання в Україні починає свою історію з кінця ХІХ століття, коли підросійська Україна, стала на шлях капіталістичного розвитку. Перші дошкільні установи були започатковані з ініціативи приватних осіб, педагогічних товариств, добровільних асоціацій. Вони існували на кошти батьків та добровільні пожертви. Основні типи дитячих установ складали народні дитячі

садки, ясла, осередки, літні дитячі майданчики, притулки (кінець ХІХ – початок ХХ століття).

Зазначені вище дитячі установи уможлилювали запобігання бездоглядності дітей, матері яких поступово залучалися до промислового виробництва та обслуговування господарств заможних міщан. Необхідність організації літніх дитячих майданів, на думку П. Мангенштейна, була «викликана життям задля оздоровлення дитини й бажання уберегти її від розпусного впливу вулиці» [6, с. 19]. Дитячі майданчики поділялися на платні (для дітей заможних батьків); безплатні (для дітей з бідних родин). У діяльності дитячих майданчиків значне місце відводилося іграм, музиці та співам, малюванню і ліпленню, читанню, бесідам і розповідям вихователя, прогулянкам, екскурсіям, дитячим святкам. Право відвідування занять надавалося дітям від 3-х до 14-ти років.

До розбудови мережі літніх дитячих майданчиків долучилися громадські товариства тому, що в умовах імперської системи освіти ця проблема не знаходила підтримку керівних органів (1911-1914). Організаторами літніх дитячих майданів були: Дошкільна комісія Харківського педагогічного товариства (м. Харків); Товариство «Благо дітей» (м. Скадовськ) Товариство взаємної допомоги (м. Маріуполь); Товариство піклування про дітей (м. Полтава); Катеринославське товариство народних дитячих садків.

У Києві спостереження за роботою літніх дитячих майданчиків і призначення керівниць «фребелічок» було доручено Фребелівському товариству, яке створило для цих цілей особливу комісію з облаштування майданчиків. У комісію ввійшли професори та викладачі Фребелівського педагогічного Інституту з анатомії, теорії фізичного розвитку, дошкільного виховання, керівники дитячих садків та шкіл. Комісія підготувала практичні рекомендації щодо облаштування та обладнання літніх майданчиків, що слугувало популяризації їх діяльності [7, с. 376-377].

1910 року викладач Фребелівського педагогічного інституту К. Толмачевська ввійшла до складу спеціальної комісії з облаштування дитячих майданчиків, що була організована Київським Фребелівським товариством. Хороша професійна підготовка, знання особливостей дитячої

природи, системи виховання дітей засобом гри П. Лєсафта, дало можливість К. Толмачевській успішно долучитися до розроблення програм, методичних рекомендацій для керівниць дитячих майданчиків, вести консультативну переписку з організаторами літніх майданчиків на теренах України. У творчому доробку педагога значне місце посідають методичні рекомендації щодо організації дитячих майданчиків, змісту виховної роботи та підготовки фахівців до здійснення керівництва дитячою діяльністю [8].

У праці «Літні майданчики для дитячих ігор» (1913) [5], К. Толмачевська обґрунтувала вимоги щодо облаштування, обладнання та режиму роботи літніх дитячих майданчиків. Дитячі майданчики, на її думку, мають бути наближені до місця проживання дітей: у центрі міст і сіл й на околицях. Щоб забезпечити простір для ігор, запобігти скученості, загальна площа майданчика: 20-25 кв. м. – на кожну дитину дошкільного віку та 40-55 кв. м., на кожну дитину шкільного віку. Згідно вимог К. Толмачевської дитячий майданчик має бути з легким нахилом для збігання води в дощову погоду; покриття рівним, добре утрамбованим, з доглянутою травою.

К. Толмачевська вважала доцільним висаджувати дерева вздовж території майданчика, щоб відгородити його від відпочиваючих в саду чи парку та забезпечити правильну локацію дітей. В тіні дерев, вздовж території майданчика – розмістити лавки для відпочинку дітей. Обов'язкова умова правильного функціонування майданчика – забезпечення його системою водопостачання. На майданчику необхідно розмістити накриття, під яким діти могли б сховатися в негоду; й приміщення для зберігання іграшок, спортивного обладнання, бібліотеки та аптечки. Важливим вважала К. Толмачевська, передбачити місце для ігор з піском та рухливих ігор для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку; виділити окреме місце для ігор дітей старшого віку в крокет, хокей, теніс, футбол. Педагог визначила перелік іграшок та засобів для ведення ігор на майданчику, а саме: м'ячі, скакалки, віжки, обручі, серсо, крокет, кеглі, лопатки, набори дерев'яних іграшок для ігор з піском.

На думку К. Толмачевської, до участі в роботі майданчика необхідно залучати медичних працівників. Їхні функції – огляд дітей та попередження інфекційних захворювань; ретельне обстеження дітей на початку і в кінці літа задля виявлення впливу майданчика на їх фізичний стан.

Передбачалося, що керівництво майданчиком, який відвідує 100 дітей, може здійснювати один вихователь. Якщо кількість дітей більша – запрошується помічниця зі спеціальною підготовкою. Дітей різного віку необхідно розділити, як мінімум, на дві групи, (бажаним є варіант поділу на 4 групи: «пісочники» – діти від 2 до 6 років; молодша група – від 6 до 9 років; середня – від 9 до 12 років; старша – від 12 до 15 років). Заняття на дитячому майданчику мають проводитися щодня, крім одного вихідного дня на тиждень. Максимальний час роботи дитячого майданчика – п'ять годин: дві години вранці і три ввечері [5].

Впроваджуючи в практику виховання ідею про «гру як вправу, за допомогою якої дитина готується до життя» [4, с. 238], К. Толмачевська

відводила грі провідне місце в організації літнього дитячого майданчика. Рухливі ігри на майданчику педагог рекомендувала проводити за системою П. Лєсафта. Сутність гри, за цією системою, полягає у фізичному, розумовому, моральному та соціальному розвитку дітей. Вивчення праць педагога, дало змогу виокремити провідні ідеї, а саме: гармонійний розвиток дітей в організованій грі, педагогічний супровід ігрової діяльності дітей здійснює вихователь і спонукає їх до активності й самостійної діяльності, що створює умови для позитивних змін особистості. К. Толмачевська наголошувала на тому, що «дитячій самостійності на майданчику повинна бути надана свобода» [5, с. 5-6]. Ці ідеї не втратили актуальності в сьогоденні та можуть бути включені в зміст підготовки вихователя.

Педагог розкрила методичні поради щодо проведення дитячих ігор: 1) спочатку практикувати прості ігрові дії з попереднім поясненням, а далі здійснювати поступовий перехід до ігор з правилами; 2) чергувати ігри, що вимагають активного руху з більш спокійними іграми; 3) не вводити декілька нових ігор упродовж одного дня; 4) не доцільним є надто емоційний характер ігор, оскільки надмірна збудженість дитини негативно впливає на її психіку; 5) під час проведення ігор керівник не повинен застосовувати покарання та винагороди. Вона звертала увагу на те, що ігри, зокрема командні, формують здатність дитини до взаємодії, сприяють розвитку моральних почуттів: товарищескості, поваги до особистості, співпереживанню, вмінню стримувати свої бажання та зважати на інтереси інших. За умови системного проведення ігор і правильного керівництва ними, вважала педагог, можна виховати у дітей найважливіші вольові якості: витримку, дисциплінованість, вміння регулювати свої дії, поведінку. Водночас, вона зауважувала, що порушення цих вимог може принести дитині більше шкоди ніж користі [5, с. 10-11].

Сучасними на наш погляд є думки К. Толмачевської, щодо керівництва творчими (вільними іграми) дітей вихователем, основне завдання якої – збагатити досвід враженнями від оточуючого життя через спостереження, бесіди, читання. Вона вважала не доцільним пряме втручання вихователя в хід гри, а зупинка гри можлива, на її думку, в разі необхідності вирішити конфліктну ситуацію [8, с. 340].

К. Толмачевська зазначала, що прогулянки, екскурсії, ручна праця, праця в природі та інші заняття треба вводити до обов'язкової програми майданчиків. Зміст цих організованих форм знайомить з навколишнім світом, збагачує знаннями, розвиває спостережливість, любов до природи і сприяє зближенню з товаришами і керівницями (вихователями) дитячих майданчиків.

Встановлення влади більшовиків на теренах України, утворення УСРР змінили вектор розвитку освіти, зокрема дошкільного виховання. У березні 1920 року на Першій Всеукраїнській нараді з народної освіти було прийнято курс на радянську систему освіти. Згідно з інструкцією НКО УСРР 1920 року, дитячий майданчик вважався тимчасовим закладом, який функціонував упродовж 4-х місяців (з травня по серпень). На майданчик зараховували дітей працюючих

членів профспілок та малозабезпечених батьків. Дошкільну групу формували з 20-ти дітей [1, с. 4-11].

В матеріалах III Всеросійського з'їзду з дошкільного виховання літні дитячі майдани розглядалися як сезонний тип дитячого садка. Їх діяльність започатковано у сільській місцевості (1925). Утримувалися дитячі майдани на державні кошти та кошти підприємств і господарських організацій. Сільські літні дитячі майдани працювали з червня по вересень (8-10 годин на добу). Впродовж 20-30-х років XX століття літні дитячі майдани були осередком соціального виховання дітей. Крім оздоровчих, ставилось завдання забезпечення участі дітей в навколишньому житті й праці [9].

Як уже зазначалося, фундатором ідей функціонування літніх дитячих майданчиків на Україні була К. Толмачевська. Її ідеї знайшли відгук в освітній діяльності А. Гендрихівської. У працях «Про літні дошкільні майдани та їх організацію» (1927), «Літній дошкільний майдан» (1933) А. Гендрихівська розглядала питання створення і організації дитячих майданів, розробила зміст, методи, форми роботи з дітьми.

Відстоюючи ідею функціонування літнього дошкільного майдана, як сезонного типу дитячого закладу, А. Гендрихівська підкреслювала, що «майдан, як установа тимчасова, коштує дешевше, не потребує таких витрат, як дитсадок, а тому організація його цілком приступна в найширшому обсязі» [2, с. 5]. А. Гендрихівською був розроблений кошторис, який містив повний перелік витрат, необхідних для повноцінного функціонування літнього дитячого майдану. Для організації роботи майдану педагог рекомендувала створити спеціальні бригади, завдання яких полягали у виборі місця розташування, забезпечення коштами, добору співробітників та устаткування, налагодження харчування, розробці плану виховної роботи з дітьми. Вона зауважувала, що «...завдання правильного виховання і оздоровлення дітей на літньому майдані будуть здійснені тоді, коли доберуться удало місце і майдан відповідатиме низці гігієнічних та педагогічних вимог» [2, с. 12-13].

У праці «Літній дошкільний майдан» (1933) А. Гендрихівська висунула та обґрунтувала санітарно-гігієнічні вимоги щодо організації літніх дошкільних майданів, в основі яких – рекомендації К. Толмачевської. Аналіз змісту програми літнього дошкільного майдану А. Гендрихівської, уможливив з'ясувати, що вона складена з урахуванням суспільно-ідеологічних запитів характерних для радянської системи освіти на початку 30-х років XX століття. Як першочергові, в програмі визначено і охарактеризовано А. Гендрихівською такі напрями виховання: громадсько-політичне, політехнічне, трудове. Вирішення завдань громадсько-політичного виховання передбачало проведення на літньому майдані політичних бесід та інтернаціональних настанов; антирелігійної роботи; підготовки до демонстрацій, проведення «Дня оборони», «Дня врожаю».

Важливу роль в справі формування технічно освіченого покоління, відводилося політехнічному вихованню. А. Гендрихівська наголошувала, що таке виховання потрібно починати з наймо-

лодшого віку, коли діти проявляють інтерес до техніки, намагаються самі майструвати. Педагог рекомендувала облаштувати на майдані «робітний куток», оснащений необхідними матеріалами та інструментами, що мали забезпечити можливість спрямовувати роботу дітей на виготовлення «потрібних речей» та іграшок [2, с. 42-43].

Піклуючись про здоров'я підростаючого покоління, А. Гендрихівська приділяла велику увагу оздоровчим процедурам (сонячні та повітряні ванни, душ або купання, фізичні вправи). Вона розробила декілька варіантів режиму дня, які можуть бути застосовані на літньому дошкільному майдані, в залежності від віку і фізичного стану дітей. Види і форми дитячої діяльності, зазначала А. Гендрихівська, повинні бути пристосовані до літніх умов і складатися з прогулянок, екскурсій в природу та виробництво, рухливих ігор, ручної праці, музики та співів.

Віання нового часу применшували значення гри в житті дитини, висуваючи на перший план практичні трудові та суспільні навички, політичну освіту. А. Гендрихівська зазначала, що крім загальнорозвивальних і виховних завдань дитячі ігри повинні формувати «соціально-політичні орієнтації», становлення класової свідомості, «робити внесок в політехнічне виховання». Водночас, педагог цілком поділяла погляди К. Толмачевської в питанні значення рухливої гри для всебічного розвитку дитини дошкільного віку. Рекомендації А. Гендрихівської щодо керівництва рухливими іграми дітей викладені в праці «Про літні дошкільні майдани» (1933) співзвучні з рекомендаціями К. Толмачевської. Подальшого розвитку набула ідея К. Толмачевської стосовно обладнання, розташованого на літньому дошкільному майданчику. А. Гендрихівська окреслила і дала характеристику ігрового обладнання для дітей молодшого та старшого дошкільного віку, виготовлення якого вимагало мінімальних фінансових витрат та стимулювало різноманітність дитячої активності на майдані [2, с. 56-60].

Спільність поглядів К. Толмачевської і А. Гендрихівської простежується і в питанні форм, методів ознайомлення дітей з природою; необхідності створення умов для організації праці дітей в природі: облаштування на території дитячого майдана квітників, городу, живого куточка (кури, кролі). Водночас рекомендації А. Гендрихівської щодо організації та проведення екскурсій «в природу; на сільськогосподарські об'єкти (інкубатор, корівник, молотарку); на завод чи фабрику; культурно-освітні установи» розроблені у дусі тогочасних ідеологічних настанов. Такі екскурсії, на переконання педагога, нададуть можливість у природних умовах організувати ознайомлення і вивчення дітьми різноманітних об'єктів та явищ природи; збагатять дітей знаннями й підвищать їх бажання самим працювати, долучитися до суспільно-корисної роботи [2, с. 45].

Формування художньої культура дитини А. Гендрихівська розглядала шляхом включення до програми роботи літнього майдану занять з ліплення, малювання, вирізування з паперу та наклеювання аплікацій. Співи та музика, на думку педагога, сприяють «об'єднанню дитячого колективу тому повинні вживатися на літньому майдані досить широко» [3, с. 30].

А. Гендрихівська вважала роботу з батьками невід'ємною частиною виховного процесу. Педагог писала: «Мета цієї роботи така: зробити родину спільником у виховній роботі дошкільного майдану, добиватися перенесення набутого дитиною досвіду, знань і навичок у родинне оточення, підвищення загального культурно-освітнього і політичного рівня батьків» [2, с. 80].

Висновки. Вивчення наукових праць, документальних архівних джерел, що розкривають особливості становлення та розвитку літніх дитячих майданів в Україні (перша третина ХХ століття) уможливило наступні узагальнення. З'ясовано, що літні дитячі майданчики створювалися спільними зусиллями місцевої влади, громадських об'єднань та організацій, приватного меценатства для забезпечення дозвілля ді-

тей та їх всебічного розвитку. Виявлено вплив соціально-економічних, ідеологічних чинників на зміст, форми, методи виховної роботи з дітьми, що в свою чергу зумовлювало зміни щодо функціонального призначення дитячого майданчика: від сприяння у справі загартування і оздоровлення дітей до виконання громадської функції щодо «звільнення трудящих жінок» під час сезонних робіт, залучення дітей до колективного життя, суспільно-корисної роботи. Однак незмінною залишалася ідея розвивального і виховного значення літнього дитячого майданчика у формуванні особистості дитини. Творче переосмислення і розвиток спадщини українських педагогів К. Толмачевської та А. Гендрихівської сприятиме створенню моделі дитячого майданчика, що відповідає сучасним запитам суспільства.

Список літератури:

1. Бубін А. Розвиток суспільного дошкільного виховання на Волині (початок ХХ ст.) / А. Бубін // Освітній простір України. – 2014. – Вип. 1. – С. 4-11.
2. Гендрихівська А. Літній дошкільний майдан. Посібник для організаторів та робітниць вихователів на дитмайдані / А. Гендрихівська. Х. – К.: «Рад. школа». – 1933. – 93 с.
3. Гендрихівська А. Про літні дошкільні майдани та їх організацію / А. Гендрихівська // Радянська освіта. – 1927. – № 5. – С. 26-32.
4. Лесафт П. Ф. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. / Сост. Г. Г. Шехвердов. – М.: АПН РСФСР, 1951. – Т. 2. – 335 с.
5. Летние площадки для детских игр: отчеты руководительниц-фребеличек Киевского фребелевского института и доклад преподавательницы института Е. А. Толмачевской / под ред. В. А. Флерова. – К.: Изд. В. А. Флерова, 1913. – 65 с.
6. Мангенштейн П. Дитячі майдани / П. Мангенштейн // Труды з'їзду діячів Позашкільної Освіти й дошкільного виховання в Києві 10-13 січ. 1919 р. / за ред. М. Ільїнського. – Кам'янець на Поділля, 1919. – С. 17-19.
7. Педагогическая хроника // Дошк. воспитание. – 1913. – № 6. – С. 376-377.
8. Сичкар А. Д. Організаційно-педагогічна діяльність К. О. Толмачевської / А. Д. Сичкар // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. пр. Уманс. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань: ПП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 43. Ч. 2. – С. 335-342.
9. Третий Всероссийский съезд по дошкольному воспитанию / под ред. М. Виленской, С. Моложавого. – М., 1925. – 509 с.

Сичкар А.Д., Потапенко Е.П.

Киевский университет имени Б.Д. Гринченко

ИДЕИ ОРГАНИЗАЦИИ ЛЕТНЕЙ ДЕТСКОЙ ПЛОЩАДКИ В ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ Е. ТОЛМАЧЕВСКОЙ И А. ГЕНДРИХОВСКОЙ (ПЕРВАЯ ТРЕТЬ ХХ ВЕКА)

Аннотация

В статье раскрыты особенности истоков и трансформации идей организации и функционирования летней детской площадки, как одной из форм общественного дошкольного воспитания в начале ХХ века. Освещен вклад украинских педагогов К. Толмачевской и А. Гендриховской в разработку теоретических основ организации, содержательно-методического обеспечения летней детской площадки. Выяснено влияние идеологических факторов на становление общественного дошкольного воспитания в целом и функционирования летних детских площадок в частности. Выделены продуктивные идеи организации летней детской площадки, с целью их адаптации к условиям современного образовательного пространства.

Ключевые слова: летняя детская площадка, летняя дошкольная площадка, летняя площадка для игр, сезонный тип детского сада, руководительница детской площадки.

Sichkar A.D., Potapenko E.P.
Borys Grinchenko Kyiv University

**THE IDEA OF THE ORGANIZATION OF THE LITIGO CHILDREN MAYDAN
IN THE CREATIVE ROAD OF K. TOLMACHEVSKIY AND A. HENDRICHOVSKIY
(FIRST THIRD OF XX CENTURY)**

Summary

The article is devoted to the features of the origins and transformations at the beginning of the 20-th century concerning the ideas of organization and functioning of the summer playground for children as one of the forms of social preschool education. This problem was highlighted by the Ukrainian teachers K. Tolmachevskaya and A. Gendrikhivskaya as for the development of theoretical foundations of organization and substantially methodological support for a summer playground. The influence of ideological factors on the formation of public preschool education in general and functioning of summer playgrounds in particular is clarified. According to the results of the theoretical analysis some productive ideas on organization of summer playgrounds are singled out in order to adapt them to conditions of modern educational field.

Keywords: summer children's playground, summer preschool playground, summer playground, season type of kindergarten, leader of children's playground.